



Վախթանգ Անանյան

Հովազաձորի գերիները

29

Գլուխ տասնհինգերորդ. Թե ինչպես Հասոն չէր հասնում այն բանին, ինչին որ ձգտում էր, այլ հասնում էր նրան, ինչին որ չէր ձգտում

Աղբյուրի շրջակայքում ոչխարների թարմ հետքեր չկային, պարզ էր, որ վայրենացած կենդանիները չէին համարձակվել ցատկելու արահետի հանգած խարույկի վրայից և մնացել էին ծարավ։ Բայց դա Հասոյին չէր անհանգստացնում, նա որոշել էր հենց ջրով ել գրավել նրանց։ Նա մի կավե ամանով ջուր վերցրեց ու զառիվերով բարձրացավ դեպի ժայռերի մյուս երեսի ձորակը։ Արահետում մոխրի տակ նվազող կրակ էր մնացել։ Հասոն ածխակոթերն իրար մոտեցրեց, փշեց, ծուխ բարձրացավ։ Ապա նստեց քարին ու փշեց իր սրինգը՝ միշտ հայացքը հառած այն այրի մուտքին, որին տղաները Փարախս էին կոչել։

Նվազում էր պատանի հովիվը Թուխիկին ծանոթ եղանակները և շուտով նկատեց, որ այրի աղջամուղջում մի կենդանու գլուխ երևաց։ Երևացին և ոլորապտույտ եղջյուրներ, ու ոչխարները վախվիսելով դուրս եկան իրենց թաքստոցից։

Այն ժամանակ Հասոն ջրով լի ամանը ձեռքին ընդառաջ գնաց նրանց և ի ցույց դրեց մի սալ քարի։ Խոյն ու զառը խրտնած փախսան։ Քիչ հետո դիմացի ծերպից նրանք կասկածանքով նայում էին մարդուն, բայց Թուխիկը տեղից չէր շարժվում։

Հասոն վերադարձավ կրակի մոտ և շարունակեց նվազել: Ոլոր-մոլոր ու դանդաղ բարձրացող ծուխը, սրնգի նվազը անասելի ուժով կենդանուն քաշում էին դեպի իրենց:

Դունչն առաջ մեկնած-հիպնոսացած նա քարացել էր տեղում, երբ սրինգը հնչեց ջրի գնալու եղանակը: Ոչխարի մարմնով հաճելի դոդ անցավ: Այնպէս վառ կերպով վերակենդանացան անցյալի պատկերները կենդանու ուղեղի ծալքերում, որ նրան թվաց, թի տեսնում է իր հազարավոր ընկերներին լանջից ջրի իջնելիս և լսում է առվի խոխոչյունը: Շատ էր ծարավ Թուխիկը, և նվազի կախարդիշ զորությամբ շարժվեց դեպի ջուրը, որի ներկայությունը զգում էր հեռվից: Հասավ ամանին, զգուշությամբ դունչը մեկնեց, ապա փոռացնելով ետ քաշվեց խրտնած: Բայց ջուրը զայթակղեցնում էր նրան: Համոզվելով, որ վտանգ չկա, նա վերջապես խմեց, կշտացավ և շուռ գալով բայուն արձակեց, երևի ձագերին էր հրավիրում: Ասենք, նրա հրավերը հարկավոր էլ չէր. ձագերից ավագը վախվինելով առաջ էր գալիս, ամեն վայրկյան ետ փախչելու պատրաստ: Շատ հավանական է. որ երազի նման նա ևս հիշում էր խարույկի ծուխը, մարդ արարածին կամ նրա նվազը...

Բայց նա շատ առաջ չեկավ, իսկ գառը նույնիսկ իր բարձունքից չիշավ լանջը: Հասոն դանդաղ մոտենում էր Թուխիկին և ձեռքն առաջ մեկնած, շրթունքներով «պոու, պոու, պոու» ձայներ էր արձակում, որով հասկացնում էր, թե ափի մեջ աղ կա. այդպես են հովիվները գրավում և բռնում ոչխարներին: Բայց աղը չէր զայթակղեցնում Թուխիկին, ամեն օր ջրի հետ նա աղ էր ընդունել և ժամանակի ընթացքում կորցրել աղի հետ կապված այն ոեֆլեքսները, որոնք այնքան զարգացած են բոլոր խոտածարակ կենդանիների մեջ:

Ամբողջ օրը նստեց Հասոն խարույկի մոտ, նվազեց, հազար, խոսեց ինքն իրեն: Այդպիսով կենդանիներին վարժեցրեց իր ներկայությանը և նրանց մեջ վստահություն առաջ բերեց իր նկատմամբ: Նրանք տեսան, համոզվեցին, որ խաղաղ արարած է այդ երկոտանին և նրանից ոչ մի վնաս չի գալիս իրենց:

Այնուամենայնիվ, գոյության դաժան կովի փորձը նրանց թելադրում էր զգույշ լինել, ո՞վ գիտի, թե ի՞նչ դավադիր մտադրություններ կան քողարկված այդ գրավիշ դայլայլի տակ...

Երեկոյան դեմ Հասոն, դատարկ ամանը վերցնելով, քայլեց դեպի տուն: Վերադարձի ճամփին նա շրջեց Հովազաձորի վերին դարավանդներում, կուզեկուզ արավ կաքավների հետևից և մի արևելող բաց տեղում հասկավոր խոտերի պատահեց: Տրորեց բոի մեջ հասկերը՝ երկար, սուր-սուր և լղարիկ հատիկներ դուրս եկան, որոնք կապտավուն գույն ունեին: Գցեց բերանը, համը տեսավ և ինչքան ուժ ուներ գոռաց.

Աշո՞ւ, Գագի՞կ, ցորեն եմ գտել, եկե՛ք, եկե՛ք, ցորեն եմ գտե՛լ...

Այդ լուրը կայծակի ազդեցություն ունեցավ անձավաբնակների մեջ: Ցորե՛ն... Դա հո մուրազ է, դա այն է, որի պահանջը նրանք զգում էին իրենց բոլոր նյարդերով: Հացի սովոր մարդու համար ավելի անտանելի բան չկա, բան միայն մսով սնվելը:

Դարձել ենք իսկական Էսկիմոսներ, գանգատվում եր Աշոտը, բայց նպատակն ուրիշ էր. այսինքն՝ եթե Էսկիմոսները կարող են միայն մսով ապրել, ուրեմն իրենք ևս կարող են ապրել առանց հացի: Բայց այդ ուժեղ և քաշառող պատանին անգամ խիստ նեղվում եր հացի բացակայությունից: Կիսահում խորովածից և զիշերները մրսելուց նրա ստամոքսն անգամ հիվանդանում էր: Այդ գործում բուժիչ դեր էին կատարում ուռենու տակից գտնված անանուխը, վայրի մրգերը, մանավանդ զկեռը և մամուխը, որոնք իրենց մեջ ստամոքսը բուժող նյութեր ունեն և որոնցից Շուշիկը միշտ դեղի համար ուներ թաքցրած:

Գալիս ենք, գալի՛ս, ներքեսից ձայն տվեց Աշոտը և շտապեց դեպի վեր: Նրան հետևում էին Գագիկն ու Շուշիկը, իսկ Սարգիսը քարշ էր գալիս խմբի հետևից, ցորեն գտնելու լուրը նրան ևս հանել էր իր տաք տեղից:

Հերիս տեղ հասան, փովեցին խոտերի մեջ:

Ես ձեր լղարիկ հասկերին մատադ, որտե՞ղ եք, ախր ձեր կարոտից մեռանք, վայրի տարեկանի նվազ հասկերը շոյում ու իր հանգի կատակում էր Գագիկը:

Փշրում էին նրանք հասկերը, փշում մղեղը և բարալիկ ու մանր հատիկները բերանները զցում:

Չեղա՛վ, ընկերնե՛ր, հում-հում չի կարելի...

Ախ այդ Աշոտը, սպանեց Էլի իր կարգ ու կանոնվ, չի թողնում, որ մարդ ապրի իր ուզածի նման: Դե հիմա եկ թուրդ զսպելով հասկ հավաքիր: Այդքան համբերություն ո՞վ ունի:

Բայց քանի որ առաջին օրից խոսք էին տվել կատարել իրենց պետի պահանջները, ուրեմն և առարկել չեր կարելի:

Հասկեր քաղեցին ո՞վ ինչքա՞ն կարող էր, և երբ մութն ընկավ՝ իշան անձավն ու, օշախի մոտ նստած, սկսեցին մեկ-մեկ տրորել, հատիկահան անել: Ապա ինքնարար կավե ամաններից մեկը դրին կրակին և սկսեցին նրա մեջ քովել վայրի ցորենը:

Ծոռ ջուր խառնենք՝ համը տեղը գա, առաջարկեց Գագիկը: Դե սննդի ու համի գործից նա ավելի էր հասկանում, քան մյուսները, ուստի նրան չառարկեցին:

Եվ թիշ անց մեր պատանիները խորին քավականությամբ ծամում էին համեղ աղանձը, այնքան համեղ, որպիսին առատ ու լի կյանքում երբեք չի պատահում:

Հիմի որ հասանք լուսահոգի ճգնավորին՝ սննդի որակի գործում... խե՞նա մարդ, տեսնես ի՞նչ վախճան է ունեցել...

Երևի մեռել է այրում և մեր տեսած արջի պապը գտել ու դուրս է տարել, իր կարծիքը հայտնեց Աշոտը:

Ինչի՞ց զիտես:

Դրսի թփերում մի զանգ կա ընկած...

Վա՞յ, զա՞նգ, վախեցած շեմքին նայեց Ծուշիկը. կարծես հիմա զանգը ներս պիտի մտներ:

Դե լա՛վ, ուրիշ քանից խոսեցեք, մեջ մտավ Հասոն:

Լոեցին: Ի՞նչ անել, ինչո՞վ զբաղվել: Զարմանալի քան, հենց լոռու էին ու տարվում իրենց մտքերով, թախիծն սկսում էր պատել նրանց:

Օրվա պարենը հայթայթելու հոգսով տարված, մեր գերիները թիշ ժամանակ էին ունենում մտքով վերադառնալու իրենց հարազատների մոտ: Իսկ այժմ, երբ արդեն շատ թե թիշ ապահովված էին ձմռան պաշարով, իրենց հոգու թևերով տեղափոխվել էին որը՝ Այգեանոր, որը՝ ֆերման ու պատկերացնում էին, թե ի՞նչ քերկրանք պիտի զգան իրենք ու իրենց հարազատները, երբ վերջապես դուրս կգան այս զնդանից:

Միայն Սարգիսն էր, որ այդ զգացմունքը չուներ, նրան այժմ ա'յլ մտքեր էին հուզում, մտովին նա ա'յլ կերպ էր պատկերացնում իր հանդիպումը հոր հետ և ա'յլ քաներ էր ասում նրան...

Բայց ի՞նչ հանգիստ էին քնելու այդ գիշեր...

Գագիկը շուտով քուն մտավ, և Աշոտը ազատ մնալով նրա հսկողությունից, սկսեց խրատ կարդալ Շուշիկի գլխին.

Կեցցե՛ս, ամենածանր պայմաններում էլ մարդ պետք է քարձր մնա: Կեցցե՛ս: Վաղը մենք քաղնիք էլ կունենանք, լավ ես մտածել: Ես այդ քանը կկազմակերպեմ...

Գլուխ տասնվեցերորդ. Թե ինչպես մի խեղճ կենդանի գերի զնաց իր մայրական զգացմունքներին

Մյուս օրը Հասոն զնում էր իր Թուխիկին գտնելու: Անհամբեր և ուրախ սրտով էր զնում: Գնում էր այս մեծ հուզումով, որով համակված է լինում քուրդ հովիվը կորած կենդանին փնտրելիս: Նրա հայրն էլ էր հովիվ, պապն էլ, պապի պապն էլ հովիվ էր եղել: Նա իր Էությամբ խաշնարած էր: Աչքը բացել էր՝ զատ ու ոչխար էր տեսել, նրանց հետ էլ պիտի ապրեր մինչև խորին ծերություն: Քուրդն այդպես է, նրա համար ուրիշ կյանք, ուրիշ զբաղմունք գոյություն չունի: Քրդերն այսպիսի մի առած ունեն. «Թե որ ուզում ես տղադ մա՛րդ դառնա, չոքա՛ն դարձրու»:

Սարերի սիրահար է քուրդ հովիվը: «Քո սիրո համար ես ամեն ինչ կանեմ: Կուզե՞ս սարից իշնեմ չոքան դառնամ ձեր շոգ գյուղում», ասում է նա իր սիրած հայ աղջկան:

Սարից իշնել Արարատյան շոգ դաշտը... Դա այնպիսի զոհողոթյուն է, որ միայն սիրածի համար կարելի է անել, քրդին եթե կուզես ծանր պատիժ տալ, իշեցրու իր սիրած սարերից, ծաղկու մարզագետիններից, շաղու սարալանջերից:

Հիմի պա՞րզ է, թե ինչ հոգու տեր կարող էր լինել պատանի Հասոն: Վեց շաբաթ էր, որ նա կտրվել էր իր սիրած հոտից: Դա ին մի ամբողջ հավիտենականոթյուն է քրդի համար: Այնպե՞ս էր կարոտել Հասոն ֆերմայի հոտին... Հիմի ոչխարներն սկսել են ծնել, հիմի փարախում անհաստատ ու թույլ ոտքերով շրջում ու բայում են շալտիկ գառները... Գոնե հաջողվեր Թուխիկին բռնել: Իր ձեռքով կծնեցներ նրան, կխնամեր ու կարոտը կառներ: Այդ Աշոտն էլ բոլորովին մարդ չի ճանաչում: Ոչխարները վերին ժայռերում են, իսկ նա Հասոյին ուրիշ գործի է դնում: Թող նրան պատվիրեն գիշեր-ցերեկ Ոչխարանոցում մնա և նա զոհ կլիներ: Եթե չկարողանա բռնել վայրենացած կենդանիներին, գոնե հեռվից կտեսնի, կլսի նրանց անուշ ձայնը...

Դուրս եկավ նա Ոչխարանոցի դիմաց, հայացրով խուզարկեց նրա անկյունները, թփերը և գոտուց հանեց իր սրինգը:

Ահա դիմացի չորացած մոլախոտերի միջից մի զույգ եղջյուրներ բարձրացան: Երևաց և զառը՝ եղնիկի նման ականջները սրած, ամեն վայրկյան փախչելու պատրաստ: Իսկ Թուխիկը:

Լո՛, լո՛, լո՛, լո՛, երկար նվազեց Հասոն, նույնիսկ ջրի գնալու եղանակը փշեց, բայց Թուխիկը չերևաց:

Հա՛, ես գիտեմ ի՞նչ է պատահել, -հանկարծակի ուրախացավ տղան և զնաց ուղիղ Փարախը:

Հենց ներս մտավ, աղջամուղից դուրս թռավ Թուխիկը և շուր գալով, սկսեց տագնապահար մայել:

Բալա ունես, հա՞, ուրախ հարցրեց հովիվն ու խարխափելով առաջ գնաց: Նրա աչքերը հետզիետե վարժվեցին քարանձավի մութին, երևացին անհրապոյր, խորդութորդ պատերը: Ահաքեկված մայրը շարունակում էր մայել, կանչել, ահաքեկված ո՞չ իր կյանքի համար, այլ այն փոքրիկի, որ այժմ, հավանաբար մի անկյուն խցկված՝ դողդողում էր բնազդական երկյուղից, այդ երկյուղը նրան մերշնչում էին մոր տագնապալի կանչերը: Բնազդը նրան թելադրում էր մնալ լուս և անշարժ: Բայց դա նոր բնազդ էր, որ մայրը ձեռք էր բերել երկու տարում և փոխանցել իր ժառանգին: Իսկ հին, վաղուց արմատացած ոչխարային բնազդը ասում էր. «Հենց մայրդ կանչեց, արձագանքիր նրան»: Եվ նա արձագանքեց մի քոյլ մայոցով: Հասոն գնաց ձայնի ուղղությամբ, պատերը շոշափելով գնաց: Վերջապես նրա ձեռքի տակ խլրտաց դեռևս խոնավ արարածը:

Բո՞ն՝ բո՞ն՝ բո՞ն՝, մեղմ օրորի նման ասում էր Հասոն և գրկի մեջ տաքացնում ու շոյում նորածնին: Նա դուրս ելավ այրից և քայլեց դեպի արահետի օջախը: Թուխիկը բարձր կանչերով հետևում էր նրան, ո՞ւր են տանում իր սիրասուն ձագին...

Եթե մեկը բարձրանար Ոչխարանցի դիմաց, քիչ անց այսպիսի տեսարան կրացվեր նրա առաջ, դանդաղ ու ոլոր-մոլոր ծուխ է բարձրանում ժայռի ճակատին ձգվող արահետից: Կրակի մոտ նստել է Հասոն, սև դնչով ճերմակ գառը գրկին: Խաղաղված մայրը կանգնել է կրակի մոտ, տաքացնում է և դունչը մեկնած՝ լիզում իր ձագին: Ճիշտ է, Հասոյի ամեն շարժումից նա խրտնում է ու ետ ցատկում: Բայց ո՞նց հեռանա ձագից և ո՞նց չվստահի այն մարդուն, որ այնպես սիրալիր փայփայում ու տաքացնում է իր բալիկին:

Հասոն ամանով լիքը ջուրը դրեց Թուխիկի առաջ. ծննդկան կենդանին սովորաբար խմում է ազահությամբ, տոշորված սրտով: Խմեց Թուխիկը և ինքն էլ զգաց, որ մտերմանում է այդ մարդու հետ: Նրա ձեռքից «թռփալախոտ» հափշտակեց ու կերավ:

Դունչը դեմ արավ, որ շոյեն իրեն... Բոպե առ րոպե վերականգնվում էին իր նախկին սովորությունները, իր կորցրած մտերմությունը մարդու հետ:

Դե՛հ, թող ծծեցնեմ քեզ, Թուխի՛կ, ախր մեղք է բալեղ, համոզում էր Հասոն: Բայց Թուխիկը դեռ լիովին չէր վստահում նրան, իր մյուս ձագերին նա պայքարով էր պաշտպանել: Ճիշտ է, Հովազաձորում չէր հանդիպել իր ցեղի սարսափելի թշնամուն՝ գայլին, բայց երբեմն ժայռաշարքի մյուս երեսից անծանոթ հոտ էր առնում և զարհուրում: Երևի դա այն ժամանակ, երբ հովազ էր մտնում ձորը: Այդ գարշելի հոտը և հեռվից եկող մոնջունը նրան զգոն էին պահում: Ամեն աշնան արջ էլ էր երևում Հովազաձորում: Բայց Թուխիկը նրանից մեծ ահ չուներ, տեսել էր, որ նա ծառերի տակ միրգ հավաքելով է զբաղված: Իսկ արծիվներից նա սարսափում էր: Լուս ու անշարժ նստած ժայռերին, նրանք հայացքով հետևում էին, որ գառը հեռանա մորից...

Լո՛, լո՛, լո՛, լո՛, մեղմ ու թախծոտ հնչում էր Հասոյի սրինգը և բոլոր տագնապները վանում կենդանու միջից, հանգստացնում, խաղաղեցնում նրան:

Վերջապես շոյելով ու համոզելով, Հասոն զառանը զցեց մոր տակը, և սա սկսեց ծծել, փոքրիկ պոչը արագ-արագ շարժելով: Նա դժվարությամբ էր կանգնում ոտքի վրա, սրունքները դեռ փափուկ էին ու թույլ, իսկ կճղակների տակ դեռ լայրծուն ճերմակ շերտ կար կպած, որ պիտի հետզհետե շորանար ու ամրանար:

Երբ ծծեց կշտացավ, Հասոն, ինչպես որ կարգն էր, կապ զցեց ու կտրեց զառան պորտը, ապա կրոլինի լուծույթի փոխարեն մոխրի լուծույթով դադեց-ախտահանեց, որպեսզի վարակ շանցնի կենդանու որովայնը, և գրկելով նրան, առաջ ընկավ:

Թուխիկը դունչը առաջ մեկնած և երբեմն էլ բայելով հետևում էր նրան, բայց և իր ուշադրության կեսը մնացել էր հետևում: Նրա ավագ որդիները զարմացած նայում էին ու չէին կարողանում հասկանալ, թե ինչո՞ւ մայրը լրում է իրենց և հնագանդ հետևում այդ անծանոթ ու կասկածելի արարածին:

Այնուամենայնիվ, հեռվից հեռու, զգուշությամբ նրանք բայլեցին Հովազաձոր տանող կածանով և ժայռի զլիսից տեսան, որ իրենց մայրը կանգ առավ մի այրի մուտքի առաջ, շուտ եկավ, երկար բայուն արձակեց (կանչո՞ւմ էր իրենց, թե՛ հրաժեշտ էր տալիս...) և մարդու հետևից մտավ ներս...

Երկար նայեցին կենդանիները վերևսից և անմեկին թախիծ պատեց նրանց: Եվ եթե փոքրը լեզու ունենար, լացակումած կասեր մեծին. «Մաման գնա՞ց... մենք որք մնացինք...»:

Իսկ «մաման» հանգիստ խոտ էր ուսում օջախի մոտ և սիրատոշոր հայացքներ ձգում կրակի մոտ տաքացող իր ձագի վրա:

Այրում ոչ ոք չկար, երբ Հասոն ներս մտավ, տղաները գնացել էին վառելիք հայթայթելու, իսկ Շուշիկը ուղենու մոտից բավականաչափ գիլ հանելուց հետո, շիվեր էր կտրում թիուտներում: Նա ներս մտավ մի խորձ ոստեր ուսին, մի գունդ գիլ ձեռքին ու անակնկալի եկած կանգ առավ շեմքում:

Վա՞յ, ինչ լա՞վն է, ճշաց նա դեպի գառն շտապելով:

Մայրը երկյուղով վեր ցատկեց և իր վզի տակ առավ ձագին, այնպես, ինչպես անում էր անգղի հարձակման ժամանակ:

Կամա՞ց, Շուշի՛կ, մի՛ խրտնեցրու... Արի մի փափուկ տեղ պատրաստենք գառան համար:

Նրանք խաշամից ու խոտերից փափուկ բույն պատրաստեցին և գառին դրին նրա մեջ: Մայրը, որ սկզբում անհանգստացել էր նրանց այդ արարքից, վերջապես հասկացավ և զոհ մնաց: Այժմ իր բալիկը ապահով է թե՛ ցրտից, թե՛ թշնամուց:

Հիմի, քո՛ր ջան, քեզ էնպես մի բան ուտեցնեմ, որ կյանքումդ կերած չինես: Առ էս փուշիկը մաքուր լվա, ասաց Հասոն՝ աղջկան հանձնելով «ոչխարի ծին» կոչված բարակ ու թափանցիկ պարկը, որ հետը բերել էր Փարախից:

Լվացի՞ր, դե չորիր ու պահիր ոչխարի տակ:

Թուխիկը շատ դժվարությամբ թողեց կթել իրեն, բայց երբ Հասոն մատների վարժ շարժումներով սկսեց կթել, կենդանին «շեքը» դեմ արած հանգիստ կանգնել էր. լիքը կուրծը նեղում էր նրան և հաճույք էր զգում, երբ դատարկում էին այն: Այդպիսի հաճույք նա մեկ էլ երկու տարի առաջ էր զգացել, որ հիմա հետզհետե

Վերականգնվում էր նրա պղտոր հիշողության մեջ:

Գառնուկին բան չթողեցիր, բողոքեց Շուշիկը.

Սա դալն է, սրանից շատ չեն տա, փորհարինք կընկնի, բացատրեց հովիվը,
պարկի միջի դեղին ու թանձը կաթը ցույց տալով: Դե հիմի տես ինչ եմ անելու:

Նա կապեց պարկի բերանը, ստացվեց խաղագնդակի նման կլոր և նրա չափ մի
բան:

Կաթով լիքը փուշիկը տղան թաղեց կեծացած մոխրի մեջ և ծածկեց:

Վա՞յ, հիմա կվառվի, կաթը կթափվի, անհանգստացավ Շուշիկը, որ կաթի
տեսրից դարձել էր անհամբեր ու դյուրագրգիռ:

Արդեն չորս կողմից պանրի նման պնդվեց, չի թափվի, ժպտալով հանգստացրեց
Հասոն:

Նրանք մի պահ լուռ նայում էին կրակին:

Հասո՞, քո եղբոր փոքր աղջիկն ինչքա՞ն դառավ, լոռիքյունը խզեց Շուշիկը:

Աղլայի՞ն... Երկու տարեկան, ջերմությամբ հիշեց Հասոն:

Ճիմի ճիպոտը ձեռքին վազում է զառների հետևից... Ու մեկ-մեկ էլ երևի
հարցնում է մորը՝ ո՞ւր է մեր Հասոն...

Ասաց և զղաց, տղայի աշքերում արցունքներ երևացին:

Հա՞՝, կարոտել եմ լակոտին... Ախր չգիտես, թե ի՞նչ անուշ բալիկ է... Ճիմիկուց
ոչխարի գլուխը բռնում է ու մորս ասում՝ կթի, կթի.... Լա՞վ կթվոր կդառնա...,

«Լա՞վ կթվոր կդառնա»... Դա արդեն ամենամեծ գովասանքն է, որ կարող է
ասել քուրդը իր հարազատի մասին:

Ասում է, դա՛յն , մածունը խառնիր կաթին՝ տուր ուտեմ: Խառնում են դնում առաջը: Ոտք գետին է խփում, թե՛ հիմի էլ կաթը մածնից չոկեցե՛ք...

Ծուշիկն անձայն ծիծաղում էր, նուրբ շրթունքների հետևից ցույց տալով իր ճերմակ ատամնաշարը:

Մի պահ երկուսն էլ լոեցին և նայում էին կրակին:

Իսկ ինչո՞ւ է անունը Աղլայի: Այդպիսի անուն կարծեմ քրդերը չունեն, հարցրեց Ծուշիկը:

Չունեն, ճիշտ է, նոր անուն է դա: Աղլայի, նշանակում է՝ խաղաղություն: Հիմի Ալազյազի քրդերից շատերն իրենց երեխաների անունը Աղլայի են դնում...

Լա՛վ անուն է, գեղեցի՛կ, իմաստալի՛, հավանություն տվեց Ծուշիկը և քիչ մնաց հարցնի՝ «չքացե՞նք», բայց զսպեց իրեն, անհարմար էր, նա հո բկլատ Գագիկը չէ՞ր: Բայց Հասոն հասկանում էր, թե ինչ է կատարվում աղջկա հետ. դե որ կրակի մեջ «դալ» լինի եփելիս, ո՞վ կարող է հանգիստ նստել օջախի մոտ...

Ե՞ւ ինչ խոսեին, մինչև դալը եփեր:

Իսկ ինչպե՞ս եք դուք մեր գյուղն ընկել, Հասո՞:

Մենք հայերի հետ զաղթել ենք է՛ն մեր դիմացի սարերից, Մասիսի փեշերից: Մենք եզդի՛ քուրդ ենք, կան և մուսուլման քրդեր: Թուրքերը մուսուլման քրդերին հանեցին հայերի դեմ, իսկ մեր պապերը հայերին պաշտպանեցին, մենք միշտ հայերի հետ ախաղեր ենք եղել: Թուրք փաշաները հայերի հետ մեզ էլ սկսեցին կոտորել: Մենք էլ հայերի հետ փախանք: Արազն անցկացանք, ոուս զորքի թևի տակ մտանք, ազատվեցինք յաքաղանից: Դե ես դրանք չեմ տեսել, հերս է պատմում: Հիմի մերոնք հայերի գյուղերում ցրված, նրանց հետ ախաղերացած, չորանություն են անում ֆերմաներում ու լավ էլ պատիվ ունեն:

Բա ձեզ իսկի գյուղեր չունե՞ք:

Գյուղեր էլ ունենք, դպրոցներ էլ, բանաստեղծներ էլ: Քրդերեն գրքեր էլ են տպում: Մենակ, ափսոս, իմ ուսումը մնաց կիսատ, դե մենակ մեզ համար հո դպրոց չեն բացելու:

Ոչի՞նչ, Հասո՞ւ, դու էլ հայերեն սովորիր, հայերեն տառերն արդեն գիտես, հայի նման ես խոսում, ի՞նչ է մնում որ... մնում է մի քիչ պարապես: Կովորե՞ս, ես քեզ հետ կպարապեմ:

Բա չե՞մ սովորի... Էնպե՞ս եմ ուզում սովորե՞լ... Բայց մենք հո միշտ էստեղ չենք մնալու, որ դու ինձ գիր սովորեցնես...

Ոչի՞նչ, ես ամեն կիրակի մեր օղակի հետ ֆերմա եմ գալու, մենք հո չենք թողնում հորթերի շեֆությունը: Մինչև կիրակի մայրս կպարապի հետդ, կիրակի օրերը ես կգամ կստուգեմ ու դասդ կփոխեմ... Լա՞վ...

Լա՞վ, աչքի՞ս վրա, ձեռքն աջ աչքին խոնարհաբար դնելով ասաց Հասոն: Կուզեր նաև ասեի որ ինքը շատ է շնորհակալ Շուշիկից՝ նրա սրտալի, շերմ վարմունքի համար, բայց ամաչեց:

Իմ էլ աչքի վրա, Հասոյի նմանությամբ ձեռքը աջ աչքին դնելով ասաց Շուշիկը և ծիծաղեց: -Քրդավարի՞ դուրս եկավ, թե հայավարի...

Քրդավարի՞, ծիծաղեց Հասոն:

Ե՞ւ ինչի մասին խոսեին, որ ժամանակն անցներ:

Բայց մեզ մոտ քրդեր չկան, հայրդ քո մորը որտեղից է քերել:

Չի քերել, գնել է, ծիծաղեց Հասոն: Կարծեմ, քսան ոչխար է տվել, մի ձի ու քերել Ալազյազի գյուղերից...

Երկուսն էլ ծիծաղեցին:

Հիմի որ ժամանակն է...

Այդ ասելով, Հասոն ձեռքի փայտով օջախի բլրակը քանդեց ու նրա միջից խանձված ու շագանակագույն մի գնդակ հանեց:

Վա՛, դա կուտե՞ն որ... Ամբողջը մոխիր ու մրճեղ է, -ետ քաշվեց աղջիկը:

Տղան բարեսրտորեն ծիծաղեց:

Հո Էսպե՞ս չեն ուտելու: Կա՛ց, ես պատրաստեմ, կտեսնես, որ ամենամաքուր քանն է: Մի տետրակ տուր դեսը...

Նա կեղևահան արավ այդ գունդը և կլպած ձվի նման մի քան դրեց տետրին ու միջից կիսեց դանակով:

Դե կեր: Մենք սրան սուլուղ ենք ասում, ու միշտ հանդում պատրաստում ենք սրանից... Համը տե՞ս, սրա նման համով քան չկա:

Իրոք, սրանչելի էր հովվական այդ պարզ կերակուրը, և եթե Շուշիկը շամաշեր բոլորը կխփիշտեր:

Իսկ դո՞ւ... Դու էլ կեր, խնդրում էր նա:

Ե՛հ, ես Էնքա՛ն եմ կերել: Գարունքն ամեն օր հանդերում սուլուղ եմ անում: Կե՛ր, դո՞ւ կեր...

Եվ իր ներկայությամբ աղջկան շընկճելու համար այրից դուրս գնաց ճիպոտներ կտրելու պատրվակով:

Բայց Շուշիկը հո այնքան եսապաշտ չէր, որ միայն իր մասին մտածեր: Նա խիժը հինգ հավասար մասերի քածանեց, իր քածնի վրա աղաջուր ցանեց ու կերավ, իսկ մնացածը քողեց ընկերներին:

Երբ քիչ հետո Հասոն մի կապ ճիպոտներ թևի տակին ներս մտավ, Շուշիկը ծիծաղելով հարցրեց նրան.

Են մյուսները չե՞ն ծնելու... Ի՞նչ համով քան էր...

Չե՛, նրանցից մեկը թոխլի է, մյուսը՝ դոչ, նրանք չեն ծնելու, ծիծաղելով պատասխանեց Հասոն: -Քայց ես քեզ ֆերմայից միշտ բաժին կուղարկեմ, ավելացրեց նա շերմությամբ:

Չե՛ հե՛, ԽԾԲ եք անում իրար հե՞տ, այրը մտնելով գոչեց Գագիկը: Պա՛հ, Թուխիկ ջա՞ն, մեզ տեսությա՞ն ես եկել...

Թուխիկը վայրենի «փոշտոցով» ետ ցատկեց, ապա վազեց իր ձագի մոտ:

Կամա՛ց, կամա՛ց, ձեռքը բերանին դրած՝ ներս մտնողներին զգուշացնում էր Հասոն:

Տղաներն իրենց բերած փայտը կույտ արին այրի մի անկյունում և նկատելով իր բնի մեջ առոք-փառոք տեղավորված ճերմակ արարածին, ուրախացան: Է՛հ, կարգավորվում է իրենց կյանքը, գառը տակին ոչխար էլ ունեցան...

Ուրեմն, կա՞թ ենք ուտելու, վա՛յ ես քո հոգուն մատադ, քուրդ ախապեր... ու Գագիկը Հասոյին գրկելով սկսեց պտտեցնել:

Չե՛, կաթի անուն չտաք, գառի բաժնից ես մի կաթիլ էլ չեմ տա ձեզ:

Ինչի՞, ախապեր ջան, ինչի՞ Ո-ռքինզոնը կարող էր օտար լամային կթել, մենք մեր հարազատ ֆերմայի ոչխարին կթել չենք կարող:

Հասոն իհարկե ոչինչ շհասկացավ Գագիկի ասածից, միայն Ժպտալով լրացրեց իր միտքը.

Եթե մորք լավ ուտացնենք՝ կարող ենք օրական կես բաժակ կթել... Շուշիկի համար...

Շան քուրքը՝ Շուշիկին, տաք տեղը՝ Շուշիկին, համեղ պատառը՝ Շուշիկին... Երանի ես Էլ աղջիկ ծնվեի, կարգին խանմություն կանեի ձեր գլխին: Դա՞ ինչ է, պանի՞ր: Չե՛, ուրիշ համ ունի, կարծես խիժ լինի: Զիանալի բան է: Միակ պակասությունն այն է, որ քիչ է. վայ թե իսկի տեղ էլ շհասավ...

Գլուխ տասնյոթերորդ. Թե ինչպես նյութական ապահովությունը նոր, կուլտուրական պահանջներ է ծնում մարդուս մեզ

Այսպես, մեծ տանջանքների և մեծ ջանքերի գնով մեր պատանիները հասան ցանկալի խաղաղության և ապահովության: Եղանակը բարեհաջող էր, բայց նրանք բոլոր գծերով պատրաստ էին դիմադրելու և վատ եղանակին: Վառելիքը կար, սնունդը՝ նոյնպես, իսկ բնակարանը տաք էր ու հարմար: Հիմա թող Փոքր Կովկասը որքան կուզե իր բուրն ուղարկի Հովազաձոր...

Աշոտը արջի կարկատած մորթին ներքնակի տեղ գցել էր Շուշիկի տակ: Գազանի ճանկերը չոված էին, երախը՝ բաց: Թուխիկը վայրենի փնչոցով ետ-ետ էր քաշվում այդ սարսափելի ներքնակից և ձագին առնում իր դնչի տակ այնպիսի լուրջ տագնապով, կարծես իրոք հիմա դատարկ փոստը շունչ պիտի առներ ու պատառուտեր իր սիրատուն բալիկին:

Աշոտը դարձավ ընկերներին.

Օրը տաք է, իսկական բաղնիքի օր... Սկսում ենք: Շուշի՝ դու այրի մոտերքից մանր քարեր կհավաքես: Հասո, դու ճյուղեր կտրիր և ամեն մեկիս համար մի պետք պատրաստիր, որ ծեծելու ենք մարմիններս: Ես ու Գագիկն էլ ջուր կկրենք:

Հիմի որ կորանք... քոքերի քորքորում ենք ստանալու, փորձեց լողանալու գործը խափանել Գագիկը:

Ոչինչ չի լինի, մի՛ վախենաք, ես ամեն բան ծանր ու թեքս եմ արել, հանգստացրեց Շուշիկը: Մենք ոուսական բաղնիք կսարքենք: Գիտե՞ք որն է ոուսական բաղնիքը:

Այո՛... Որ ասես՝ կիմանանք...

Օշախի մեջ մանր քարեր են կարմրացնում, ջուր լցնում վրան՝ տունը լցվում է գոլորշիով... Եթե դուան ճեղքերը լավ փակենք, կարելի է մեր անձավը գոլորշիով տաքացնել: Դե՛հ, էլ ոչ մի առարկություն, դրսում ձյունը հալվում է, բոլորդ էլ պիտի լողանաք...

Շուշիկ ջան, ավելի լավ է ինձ ուղարկես էս սատկած արջի հետ կովելու, քան թե ստիպես, որ լողանամ: Հիմի ես ասեմ ձեզ իմ բնավորությունը, մայրս ինձ կովով է ուղարկում բաղնիք: Առաջ, որ գյուղում բաղնիք չկար, գործս լավ էր, դուրս էի արծնում: Բաղնիք կառուցեցին՝ արևս խավարեց: Հիմի ամեն շաբաթ օր մայրս սպիտակեղենը ձեռքս է տալիս ու կարգադրում՝ գնա լողացիք...

Այդպիսի ծանր պարտականությունը ո՞նց ես կատարում, հեզնեց Շուշիկը:

Կարծում ես կատարո՞ւմ եմ որ, խորամանկ աչքով արավ Գագիկը: Հանգիստ կաց, դրա հնարն էլ եմ գտել, ամառը գնում եմ այգիները, իսկ ձմեռը, գոմը, մի թարուն տեղ սպիտակեղենս փոխում եմ, նորը հազնում, հինը բերում դնում մորս առաջ: Մի ծիծառ բան է, երբ տուն մտնելուն պես մայրս քաղցրությամբ ասում է՝ բաղնիքդ անո՞ւ, Գագիկ ջա՞ն...

Ընկերները ծիծառեցին, բայց Շուշիկը լրջորեն դիմեց Աշոտին.

Ստիպի՛ր, որ լողանա: Եթե հրաժարվի՝ հարցը դիր օղակում, պատժենք...

Այդպես էլ կանենք: Գագի՞կ, այդ մասին ոչ մի խոսք:

Ախալեր, ձեր ջուրն էլ կրերեմ, քարն էլ, փայտն էլ, միայն թե ինձ ազատեցեք այդ պատժից: Իսկի գյուղում ինձ չեն կարողացել լողացնեն, Հովազաձորի սառնամանիքո՞ւմ եք լողացնելու:

Բայց տեսնելով, որ Շուշիկն անդրդվելի է մնում իր որոշման մեջ, ճարահատյալ համաձայնեց.

Ինչ արած, պաշտոնի ենք դրել, պիտի ենթարկվենք: Աշո՞ւ, սա թող քեզ խրատ լինի, իմացի՛ր, որ կինարմատին պաշտոնի դրի՞ր՝ քեզ օր ու արև չի տալու:

Մի գործ էլ ինձ հանձնա...

Ո՛չ, Սարգի՛ս, դու հանգիստ կաց, դեռ ցավող տեղեր ունես, նրա խոսքը կտրեց Աշոտը:

Դե որ այդպես է, ավելները ես կպատրաստեմ, բող Հասոն Շուշիկի հետ քար հավաքի...

Կեցցե՞ս, խելոք առաջարկ է: Դե՛, մենք գնացինք Չրի...

Բաղնիքի պատրաստությունները երկար չտևեցին: Մեկ-երկու ժամ անց արդեն շուրն էլ էր եռում, քարակույտն էլ էր շիկացել, անձավն էլ էր տաքացել թեժ կրակից:

Դե՛հ, դուք հանվեցեք, ես վազեմ մի քիչ էլ բերեմ, ասաց Գագիկը և դուրս գնաց:

Շուշիկը մի արևկող տեղ արածեցնում էր Թուխիկին, իսկ գառնուկը տաքանում է նրա գրկում: Աղջիկը լողանալու էր երկրորդ հերթին, բայց երկար սպասեց, հերթը ոչ մի կերպ իրեն չէր հասնում. երևի ինչ-որ դեպք էր տեղի ունեցել քարայրում: Դեպքս այն էր, որ տղաները արդեն լողացել-վերջացրել էին, իսկ Գագիկը դեռ զիշ պիտի բերեր նրանց համար... Աշոտն ստիպված եղավ իշնել Ուռանոց: Այնտեղ նա Գագիկին գտավ մի քարի հետև թաքնված ննջելիս:

Ամոք է, տո, ո՞ւր ես կորել, զոշեց նա վրդովված:

Գագիկը, որպես աղաշանքի նշան, իր «մորուքն» էր քոնել:

Դե լավ, Էլի՛, Աշոտ շան, հենց ինչքան դժվար բան կա ինձ ես հանձնարարում:

Դժվարը ո՞րն է:

Լողանալը...

Աշոտը դեմքը խոժողուց:

Սարգսի պակասությունների մասին խոսում ես, նրան փոխելու մասին խոսում ես: Նույնիսկ ինձ չես խնայում... Իսկ դու կարծում ես փոխվելու կարիք չունե՞ս: Թե՞ դու արտոնյալ ես...

Փոխվեմ, ախաղեր, ի՞նչ կերպ կուզեք փոխվեմ՝ միայն թե ինձ լողանալու անուն մի տա, ես ցրտին ես շոր հանողը չեմ. Կուզես առաջս մի շամփուր խորոված դիր՝

հոգիս դուրս գալով ուտեմ: Ամոք ինձ, թե հրաժարվեմ: Միայն թե ինձ մոտ լողանալու անուն մի տա...

Ինչպես վարվես այս ծաղրածվի հետ, ծիծառե՞ս, թե՞ քարկանաս:

Աշոտը դիմեց վերջին միջոցին.

Ամո՞ք է, Գագի՞կ, չե՞ որ դու առաջին օրը խոսք ես տվել՝ չխախտել մեր կարգ ու կանոնը: Չե՞ որ դու պիոներ ես, պիոները ինչպես կարող է այդքան անկուլտուրական լինել:

Այդ խոսքերն ել չազդեցին:

Այն ժամանակ Աշոտն ուժի դիմեց, ուղղակի շալակեց Գագիկին մի պարկ կարտոֆիլի նման ու զայրացած քայլեց դեպի ճգնավորի այրը...

Գլուխ տասնութերորդ. Թե ինչ օգուտ կարող էր քաղել երկիրը մեր պատանիներին հասած դժբախտությունից

Իրենց գոյության համար պայքարելով բնության խստասիրտ տարերքի դեմ, մեր պատանիները կարևոր գյուտեր էին արել, որոնք մեծ օգուտ կարող էին քերել երկրին: Արել էին ակամայից, առանց մտածելու, առանց այդ նպատակն ունենալու: Ինչպես որ ջուր փնտրելիս ընկան ոչխարների հետքի վրա, այնպես էլ գյուտերը կատարել էին առանց դրանց մասին մտածելու, ուղղակի սնունդ փնտրելիս:

Նույնիսկ այժմ, երբ օրեր էին անցել, նրանք դեռ զլիսի չեին, թե ինչ մեծ օգուտներ կարող էր քաղել երկիրը այն բանից, որ իրենք փակված մնացին Հովազաձորում: Միայն Աշոտը իր մեջ որոշ եզրակացություններ էր հանել և այնքան լուրջ էր համարում դրանք, որ խաղաղ դադարի էր սպասում, որպեսզի հանդիսավոր կերպով խոսք բացի այդ մասին:

Վերջապես հասել էր հարմար ժամը: Բոլորն ել լողացած մաքրված, մարմնով ու հոգով թերևացած՝ շրջապատել էին խարույկը: Երբ Շուշիկն էլ չասոյի հետ պարապեց և փոխեց նրա դասը, Աշոտը հայտարարեց, որ հիմա իրենք պիտի

քննեն վերջին օրերի նորությունները:

Սկսենք Թուխիկից, ասաց նա:

Դե ոչխար է, ծնել է, զառան հետևից եկել, այդտեղ ի՞նչ քննելու բան կա, դեռ զրոյցը նոր սկսված՝ արդեն ձանձրացավ Գագիկը: Ավելի լավ չի՝ քննենք հետևյալ հարցը, ինչպե՞ս պահենք արջի միար, որ բարմ մնա մինչև զարուն…

Չի փշանա, դու մի՛ վախենա, դիր այն անկյունը, որտեղ ջուրը սառչում է, մինչև զարուն կմնա: Իսկ դու կարո՞ղ ես ասել, թե ինչու է Թուխիկը հիմա ծնվել և ոչ թե ուրիշ ժամանակ:

Ե՛, ինձ համար մեկ չի՞:

Ո՛չ, մեկ չի: Եթե Հասոն վրա չհասներ, բաց գառը ցուրտ անձավում սատկելու էր, որովհետև նա ծնվել է անժամանակ:

Հասոն գլխի շարժումով հաստատեց:

Հա, -ասաց նա, Թուխիկին զնել են Զանգեզուրի մի ֆերմայից: Էնտեղի ֆերմաները ամեն ձմեռ զնում են Մուղան, իսկ էնտեղ ձմեռ չկա: Դեկտեմբերին շորս կողմդ կանա՛շ, ոնց որ մարտ ամսին, մարդիկ կոների մեջ են ապրում… Դրա համար էլ էնտեղ ամեն տարի դոչախառնուրդը ոչ թե աշնանամտին են անում, այլ ամառվա կեսին, որ ծինը շուտ սկսվի՝ դեկտեմբերին: Դրանից էլ նրանց ոչխարները սովորել են ոչ թե զարունը ծնել, այլ՝ դեկտեմբերին: Խեղճ Թուխիկը գլխի չի, որ սա Մուղանը չի, էստեղ ձմեռը ծնվածը չի ապրի…

Կեցցե՛ս, հիմի իմացա՞ք ի՞նչ է նշանակում հովիվ լինել, ոգևորվեց Աշոտը:

Բնության գործերին տեղյակ մարդիկ նրան սիրելի էին, նրա աշքում ավելի հեղինակություն ունեին:

Հիմա ասա, Հասո՛, իսկ ինչպե՞ս է եղել, որ Թուխիկի մյուս զառն ապրել է, ձմեռը չի ոչնչացել ցրտից:

Մյուսը գարունքն է ծնվել... Ես հենց հեռվից որոշել եմ, որ նա ութ ամսական է... Իսկ թե ինչո՞ւ է գարունքը ծնվել և ոչ թե սրա նման դեկտեմբերին, դա էլ զիտեմ, և եթե մտածեք՝ դուք էլ գլխի կընկնեք...

Նոյնիսկ Աշոտը անակնկալի եկավ այդ ակնարկից: Իսկապես, ինչո՞ւ Թուխիկն իր մի գաղին աշխարհ է քերել մարտին, մյուսին՝ դեկտեմբերին, տարեկան երկու ծնո՞ւնդ...

Բոլորն էլ մտածում էին այդ երևոյթի մասին, իսկ պատանի հովիվը բարեսրտորեն ժպտում էր. նրա հայացքն ասում էր. «Դա ինչ դժվար բան է, որ չեք հասկանում...»:

Վերջապես խմբի դեկավարին «կոտր չգցելու» համար նա շտապեց բացատրել.

Էդ բանը Աշոտն էլ կզիտենա: Ո՞նց կարող էր էն զառը անցյալ դեկտեմբերին ծնվել, երբ նրա հայրը անցյալ ամառ դեռ վեց ամսական էր...

Լավ, հասկացա՛... Էդ ի՞նչ էր որ, դու էլ նորությո՞ւն ասացիր, բացականչեց Գագիկը, թեև ոչինչ չէր հասկացել Հասոյի «հովվական հաշիվներից»:

Բայց Թուխիկի գառները մեծ օգուտ կտան մեր ֆերմային: Սա, Աշոտը ձեռը մեկնեց դեպի նորածինը, արդեն ոչխարի նոր ցեղ է, այնպիսի ցեղ, որ ձմեռը ցրտից չի ոչնչանում և ձյան տակից կեր է ճարում...

Հասոն նրա այդ խոսքից այնպես հանկարծակի ուրախացավ ինչպես սովոր են ուրախանալու պարզ մարդիկ:

Էդ ին... Մի հնարքով մյուսներին էլ քոնենք... Նոր ցե՛ղ... Էդ ին իմ հերը կզժվի ուրախությունից...

Ուրախանալ կարելի է, բայց զժվել հարկավոր չի... Աշոտ, զրոյցդ չի՝ վերջանում, ախր էն միսը...

Համբերի՛ր, Գագի՛կ, դեռ նոր ենք սկսել:

Աշոտի սկսած բնասիրական զրոյցը իսկի վե՞րջ կունենա որ: Նրան որ քողնես մինչև լուս գագանների մասին կխոսի:

Այդ մե՛կ նվաճում, հանդիսավոր հայտարարեց նա, ուրեմն մենք արդեն ունենք ցրտադիմացկուն ոչխարի ցեղ: Անցնենք մեր մյուս կարևոր գյուտին: Իսկի մտածե՞լ եք, որ ժամանակից շուտ եկած ձյունը շատ մեծ վնաս տվեց մեր կոլխոզին, հարցրեց նա:

Հա՛, քամբակի մի մասը մնաց ձյան տակ, ո՞նց շմտածենք:

Ո՛չ, Շուշի՛կ, քամբակը դեռ կարելի է գարնանն Էլ հավաքել (թեև որակը նույնը չի լինի), բայց այգիները բաց մնացին, ձյունը ժամանակ շտվեց վագերը թաղեն: Ճիմի դրա հետ կապված մի հարց պիտի պարզենք: Գնա՛նք, դեռ օր կա, զնանք մեր խաղողի այգին, այնտեղ կարևոր գործ կա անելու, այնտեղ Էլ կպարզեմ իմ միտքը...

Երբ հասան այզուն, ցրիվ եկան, փորփրեցին ձյունը, պառկած վագերը վեր քաշեցին և նրանց տակ թափթփված խաղողի հատիկներ գտան, որոնք զիշերվա սառնամանիքից պնդել էին կաղինների նման:

Անցա՛ն էն երանելի օրերը, երբ «ոսկեհատի» ճութեր Էինք ուտում, ախ քաշեց Գագիկը: Ասա, ինչի՞ համար ես բերել մեզ այստեղ: Որ հիշենք ու տանջվե՞նք...

Բերել եմ, որ կտրոններ կտրտենք ու թաղենք հողի մեջ: Հասո՛, դանակը դեսը տուր, իսկ դուք կացնով փորեցեք հողը երկար առվի նման...

Հետո՞...

Հետո կասեմ...

Երբ բավականաշափ կտրոններ կտրտեցին և պահ տվին հողին, Աշոտը նստեց մի թմբի ու բացատրեց իր միտքը.

Մենք շատ նեղ օրեր քաշեցինք այս ձորում փակված: Բայց միայն այս կտրոնների համար կարելի էր երկու այդքան նեղություն կրել: Այս կտրոններից

այնպիսի այգի կզցենք մեր՝ կոլխոզի համար, որի վազերը աշնանը չեն թաղում և գարնանը չեն բացում: Մրանք սառնամանիքին սովոր վազեր են ու ձմեռը չեն փշանում:

Հասոն զարմանքով տեսավ, որ Աշոտի այդ խոսքից անպատմելի ուրախություն պատեց իր ընկերներին: Միշտ ոչխարի հոտի հետ լինելով, նա չէր կարող հասկանալ, որ Աշոտի գյուտը մեծ հեղաշրջում է առաջ բերելու Արարատյան դաշտի այգեգործության մեջ: Իսկ այդ բանը, նրանից բացի, բոլորն էլ գիտեին, որովհետև այգեգործական գյուղի զավակներ էին: Նրանք գիտեին, թե ի՞նչ մեծ տանջանքների ու ծախսերի հետ է կապված ամեն աշնան այգիները հողով ծածկելը և ամեն գարնան նորից բացելը: Դա զուցել Արարատյան դաշտում միակ գործն էր, որ մերենայացման չէր ենթարկվում, դեռ խաղողի ծուռումուն, չոված-փոված թփերը մերենայով ծածկե՞լ կլինի: Եվ ամեն աշուն հենց վազերը ազատվում էին իրենց բերքից, կոլխոզը ոտքի էր հանում իր բոլոր մարդկանց, նույնիսկ լեռնային շրջաններից օգնական ուժեր էր վարձով բերում, որ մինչև ձյունը գալը հողի տակ թաղի վազերը: Իսկ երբ ձմեռը հանկարծ շուտ էր վրա հասնում հերվա ձմռան նման, հնարավոր չէր լինում բոլոր այգիները ծածկել հողով և որը բաց էր մնում՝ ցրտահարվում էր:

Այդպիսի դեպքերում կոլտնտեսությունը երկու տարի զրկվում էր խաղողի բերքից, մինչև նոր շիվերը աճեին և դառնային բերքատու:

Չովազաձորի վայրի այգին այդ մեծ հոգսից կարող էր ազատել մեր կոլտնտեսություններին: Այդտեղի վազերն էլ էր մարդը տնկել: Բայց անթաղ մնալով՝ նրանք ցրտահարվել-փշացել էին և մնացել էին ու բերք էին տալիս միայն այն վազերը, որոնք դաժան բնության մեջ հարմարվել էին ցրտին, երաշտին:

Նրանք այլանդակվել էին, քանի որ չկար խնամող ու ձևավորող մարդը: Բայց մի կարևոր հատկություն էին ձեռք բերել տասնամյակների ընթացքում. Դիմանում էին դաժան տարերքին: Նրանք դիմացկուն էին դարձել նաև հիվանդությունների դեմ: Որովհետև չկար նրանց բուժող մարդը:

Մանկուց այգեգործությանը քաջ ծանոթ մեր պատանիներն այդ բոլորն առանց ասելու էլ գիտեին, ուստի մեծ ոգևորությամբ փոսեր փորեցին, նրանց մեջ թաղեցին մեծ քանակությամբ կտրոններ այնպիսի հոգատարությամբ, ինչպես եթե զանձ լինեին թաքցնելիս:

-Այ գործը... Մեր այս վազերի համար դեռ գիտությունների ակադեմիայից էլ մարդիկ կգան Հովազաձոր... Միայն թե այստեղից դուրս պրծնեինք:

Երբ աշխատանքը վերջացրին, ձորն արդեն կուլ էր գնացել աղջամուղջին, և խորխորատներում թանձրանում էր խավարը: Քրտնած էին:

Ե՛հ, հեղեղի մեջքը կոտրի, իմ արան շտաներ, հիմի հազից կհանեի Շուշիկի մեջքին կցցեի, ընկերներին աշքով անելով ասաց Գագիկը:

Հասոն, որպես պատասխան, իր մահակը ցույց տվեց:

Իսկապես, բաղնիք ենք ընդունել, կմրսենք, գնա՞նք, հրահանգեց Աշոտը: Աշքով շտամ, տղե՞րք, ի՞նչ քան է, նույնիսկ գրիալ էլ չենք ընկնում:

Հովազաձորի օդին գրի՞ալ կդիմանա:

Այո՛, Գագի՞կ, կատակի մի տա. Ես մի պրոֆեսորի գրքույկ եմ կարդացել գրիալ մասին, նա նույնն է ասում: Գրում է, թե չելյուսկինցիներից ոչ մեկը քևեռի սառուցների վրա գրիալ չի ընկել, քանի որ այնտեղ գրիալի բացիներ չկան:

Այո, ցուրտը դեզինֆեկցիա է արել Հովազաձորը, դրանից էլ չենք հիվանդանում, եզրակացրեց Գագիկը: Գնա՞նք:

Հիմա մենք կարող ենք ասել, որ անտեղի չեն անցել մեր օրերը Հովազաձորում, խորին բավականությամբ ասաց Աշոտը, երբ խումբը վերադառնում էր քարայր: Նրա բոլոր մտքերը դեռ վայրի խաղողի կտրոնների հետ էին:

Նոր հույսերով ու գաղտնի ուրախություններով լի նրանք սպասում էին այն օրվան, երբ գյուղ կվերադառնան և կասեն իրենց ծնողներին, ուսուցիչներին, իրենց կազմակերպությանը.

Մի տեսեք ինչե՞ր ենք բերել Հովազաձորից...

Կասեն, որ ժայռերում փակված, մահվան դեմ կովելիս անգամ իրենք մտածում էին երկրի մասին, նրան որևէ քանով հարկավոր գալու մասին...